

Ομηρος, τραγωδία, πόλις - κράτος

Μελέτη του ελληνιστή Ρ. Σήφορντ για τη σχέση των λογοτεχνικών ειδών με την εξέλιξη των κοινωνικών θεσμών

Του Νικ. Π. Μπεζεντάκος

R. Seaford: «Ανταπόδοσι και τελετουργία. Ο Ομηρος και η τραγωδία στην αναπτυσσόμενη πόλη-κράτος». Μετάφραση: Βάιος Λιαπής. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης 2003, σελ. 683.

ΑΡΧΑΙΟΓΝΩΣΙΑ Τα τελευταία χρόνια διάφοροι εκδοτικοί οίκοι εφοδίασαν το ελληνικό κοινό με μεταφράσεις σπουδαίων ξενόγλωσσων αρχαιολογικών βιβλίων. Σημαντικά είναι η συμβολή του ΜΙΕΤ, και άλλων εκδοτικών οίκων, όπως Καρδαμίτσα, Παπαδήμα, Πατάκης, Ζαχαράπουλου κ.ά. Ένα τέτοιο βιβλίο είναι αυτό του R. Seaford (1994), γνωστού φιλόλογου, καθηγητή στο Πανεπιστήμιο του Exeter και εξαιρετικά φιλέλληνα, όπου εξετάζει δύο λογοτεχνικά είδη (ομηρικό έπος-τραγωδία) στηριζόμενος σε δύο νοηματικούς άξονες (ανταπόδοσι-τελετουργία) σε σχέση με την εξέλιξη ενός πολιτικού και κοινωνικού θεσμού (της πόλεως-κράτους). Ως ανταπόδοσι εννοεί κάθε θετική-φιλική ή αρνητική-εχθρική «ανταλλαγή», όπως τα δώρα ή η βίαιη εκδίκαση, και ως τελετουργία κάθε δημόσια πράξη, στερεότυπα επαναλαμβανόμενη, που συνδέει τους τελεστές με μια υπερφυσική δύναμη.

Ο συγγραφέας επισημαίνει την υποτονική παρουσία του κράτους στην κοινωνία των ομηρικών επών και την ως εκ τούτου αναμενόμενη σπουδαιότητα της ανταπόδοσις και της τελετουργίας για τη δημιουργία κοινωνικών σχέσεων. Τέτοιες περιπτώσεις ανταπόδοσις και τελετουργίας ή και

Ερυθρόμορφος κρατήρας του 5ου π.Χ. αιώνα, όπου εικονογραφείται ο Πάτροκλος γεγυρτός.

συνυπαρξής τους είναι ο γάμος (με τα γαμήλια δώρα-έδνα), ο θεσμός της φιλοξενίας (με την ανταλλαγή δώρων-ξενιτίων), η θυσία (με τις προσφορές στους θεούς-θύματα), η ικεσία (με τα προσφερόμενα λύτρα-άποινα). Πράγματι η «Ιλιάς» περιέχει μια σειρά διαταραγμένων ανταποδόσεων και τελετουργιών (άρνησι του Αγαμέμνονος να δεχθεί τα δώρα και την ικεσία του Χρύση, αφαίρεση της Βρισηίδας, απομόνωσι του Αχιλλέα, άρνησι του να δεχθεί τα δώρα του Αγαμέμνονος, βίαιη εκδίκασι, άρνησι ταφής του Εκτορα), οι οποίες αφορούν τις σχέσεις των αριστοκρατικών οίκων μεταξύ τους. Όταν, όμως, στο τέλος διεξά-

γονται οι επιτάφιοι αγώνες προς τιμήν του Πατρόκλου και αποδίδεται το σώμα του Εκτορος στον πατέρα του, οι διαταραγμένες τελετουργίες και οι ανταποδόσεις αποκαθίστανται και κατορθώνουν να ενώσουν ανθρώπους διαφορετικών ή και εχθρικών κοινωνικών ομάδων. Κάτι ανάλογο συμβαίνει με την «Οδύσσεια» και το πολυσυζητημένο τέλος της μετά τον στ. 296 της ραψ. ψ.: Εκεί (στ. 296) ολοκληρώνεται το τελετουργικό μοτίβο του γάμου, ο οποίος, όμως, αποτελεί ιδιαιτερώς υποθέσει, καθώς ανασυγκροτεί τον οίκο του Οδυσσέως, αλλά δεν διευθετεί το δημόσιο ζήτημα της εκδίκασις, το οποίο ολοκληρώνεται στο

υπόλοιπο τμήμα με την τελική συμπύλιση με τους συγγενείς των μινωιτών. Η λύση που δίνει ο Σήφορντ είναι ότι το γνωστό τέλος της «Ιλιάδος» και της «Οδύσσειας» είναι αποτέλεσμα μεταγενέστερης επεξεργασίας, που μπορεί να οφείλεται εν μέρει στην ιστορική εξέλιξη της πόλεως-κράτους, η οποία θέλησε να δώσει δημοσίου χαρακτήρα στις ιδιωτικές υποθέσεις που περιγράφονται στα έπη. Ολόκληρο το 5ο κεφάλαιο προσπαθεί να εξηγήσει πώς η «Ιλιάς» και η «Οδύσσεια» αποκρυσταλλώθηκαν τον 6ο αι. μέσα από συνεχή παρέμβαση και επίδραση της πόλεως των Αθηνών που κορυφώθηκε με την ανα-

διοργάνωση των Παναθηναίων. Αυτή η αναδιοργάνωση επέβαλε ένα τέλος που ήταν σύμφωνα με τα δεδομένα της ανάπτυξης της πόλεως-κράτους, δηλαδή μια τελετουργική συμπύλιση και αποκατάστασι της αρχής της ανταπόδοσις, πράγμα που επιτυγχάνεται με το τέλος των επών, όπως το έχουμε σήμερα.

Η εξέλιξη της πόλεως με τη δημιουργία διαφόρων θεσμών και ιδιωτικών δικαστηρίων, είχε ως αποτέλεσμα να τεθεί υπό έλεγχο η ανισορροπία στην αρχή της ανταπόδοσις και έτσι να οδηγηθούν σε παρακαμή ορισμένοι θεσμοί που ίσχυαν στην προηγούμενη φάση, ιδίως οι αποζημιώσεις ή οι εκδικαστικές πράξεις. Όταν όμως αυτές οι εξουσίες της πόλεως περιέλαβαν σε ένα πρόσωπο, τον τύραννο, δημιουργήθηκε ο κίνδυνος να κλονιστεί η προσπάθεια για σφυριλάττησι ασταθέρους πολιτικής κοινωνίας. Αυτή η εικόνα υπάρχει στην τραγωδία, όπου οι βασιλείς του μύθου με τις πράξεις τους προκαλούν όχι μόνο ανταποδοτική βία, αλλά και φόνους συγγενών, πληγμένα κατά της θρησκείας και στρέβλωση της τελετουργίας. Αυτή η αντίθεση μεταξύ του αισθηματος της κοινωνίας, που εκφράζει η λατρεία και του κινδύνου από τέτοιες ακαλίγητες πράξεις εκτονώνεται στην τραγωδία μέσω της αυτοκαταστροφής της οικογένειας του τύραννου και οδηγεί συνήθως στην ίδρυση δημόσιας λατρείας προς όφελος της πόλεως. Ο Σήφορντ λοιπόν πιστεύει ότι η αρχαία ελληνική τραγωδία γεννήθηκε από τη Διονυσιακή τελετουργία, η οποία δημιουργούσε ενόπτητα μεταξύ των πολιτών έναντι των αριστοκρατικών οίκων, έκανε δη-

λαδή χαρακτήρα και θρησκευτικό και ηθικό. Οι υποθέσεις των τραγωδιών δραματοποιούσαν τους αιτιολογικούς μύθους που θεμελιώσαν τη Διονυσιακή λατρεία, όπως ο μύθος του Πενθέως, αλλά επίσης και άλλους μύθους, ιδίως από τη λατρεία των ηρώων, η οποία επίσης ευνοούσε τη δημιουργία της πόλεως.

Το βιβλίο του Σήφορντ εκμεταλλεύεται και ερμηνεύει τερστίστο σε έκταση και ποικιλία υλικό, για να δώσει ολοκληρωμένη εικόνα του τρόπου, με τον οποίο, κατά την άποψή του, η εξέλιξη της πόλεως-κράτους επέδρασε στη λογοτεχνική εξέλιξη. Επαναφέρει στο τραπέζι προς συζήτηση παλαιότερα προβλήματα (ενόπτητα «Οδύσσειας» και «Ιλιάδας», τελετουργική πρόθεση της τραγωδίας) και παρακινεί τον αναγνώστη να στοχαστεί.

Μεταφράσεις τέτοιων βιβλίων είναι προφανώς δυσκολιότατες και πρέπει να επικυρώνονται από ειδικούς φιλόλογους, οι οποίοι είναι σε θέση να αντιμετωπίζουν τις ποικίλες αμικανές περιπτώσεις. Αυτή είναι η περίπτωση του κ. Λιαπής, νέου φιλόλογου, με ακαδημαϊκή καριέρα. Μερικές λύσεις του βεβαίως θα μπορούσαν να είναι διαφορετικές. Ήμενα προσώπικα με σταμάτησε ο όρος «τρανσβεστισμός», αντί του οποίου θα μπορούσε ίσως να χρησιμοποιηθεί τον όρο «ένδυσι με ενδύματα του άλλου φύλου». Το χρήσιμο γλωσσάριο που έχει προστεθεί χωρίς να υπάρχει στο πρωτότυπο δείχνει τον ζήλο και τη σωστή δουλειά του μεταφραστή.

* Ο κ. Νικ. Π. Μπεζεντάκος είναι καθηγητής Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.